

O stilu

(Govor o priliki otvoritve razstave Franca Kralja.)

Za uvod k tej razstavi se mi zdi najprimerneje, na kratko povedati nekaj misli o umetniškem problemu, ki je nadvse očitno pereč v delu vse naše mlajše generacije likovnih umetnikov in ravno tako tudi v delu, ki si ga boste ogledali danes. Problem, ki ga imam v mislih, obravnava pri nas in po svetu nešteto člankov in knjig in malodane drzno je, načenjati ga v tako kratko odmerjenem govoru. Zato te besede nočejo biti razprava o stilu in o iskanju stila, — kajti to bo njihov predmet in to je oni pereči sodobni umetniški problem — ne bodo razprava, temveč samo izpoved nekega — morda zelo osebnega prepričanja o tem elementu, ki dandanes tako vznemirja tvorne duhove.

Preden se dotaknem predmeta samega, se mi zdi, da ga moram točneje opredeliti. Ta pojem „stil“ ali slog ima pravzaprav dva pomena; njegova vsebina razpada na dve poglavitni polovici, trditev, ki se pojasni, če pogledamo najobičajnejšo rabo te besede. Govorimo namreč o stilih, kakor so romanski, renesančni, baročni in tako dalje in govorimo tudi o stilu tega ali onega umetnika. Skratka: govorimo o časovnih stilih in o osebnih. In če se ozremo po današnji umetnostni publicistiki, bomo videli, da se v nji najčešče ponavljajo izrazi kakor sodobni stil, novi stil, stil novega časa, moderni stil in tako dalje, kar je znamenje, da je v novi umetnosti predvsem pereče vprašanje o sodobnem časovnem stilu, ne pa o osebnem stilu tega ali onega umetnika. Temu perečemu vprašanju o časovnem stilu veljajo te besede in pa prizadevanju sodobnih tvorcev, zlasti likovnih, najti, izumiti ali ustvariti sodobni stil.

Človeška zgodovina pozna dobe, v katerih ovladuje vse življenje do zadnjih njegovih izrazov neka miselnost ali boljše rečeno neko enotno, preko obsežnih teritorijev in celih narodov razprostrto življenjsko čustvo. Pozna pa tudi dobe, v katerih tega enotnega življenjskega razpoloženja ni. Na prvi pogled je jasno, da dóbe z enakim in splošnim razpoloženjem ustvarjajo stile in da so na drugi strani časi, ki takega razpoloženja nimajo, brez sloga. Enotno življenjsko čustvo povzroča enakost ali vsaj sorodnost v oblikovnih svojstvih del in ravno te enakosti ali sličnosti v zunanjih umetnostnih elementih imenujemo časovni stil.

Dobe brez enotnega čustvovanja, dobe brez onega generalnega ali vesoljnega življenjskega čustva nimajo stila in ga ne morejo imeti. Toda v človeški naravi je, stremeti k enoti, k skupnosti. In čim bolj je nekdo nadarjen za duhovne stvari, čim bolj je občutljiv za notranje vzgone, tem močnejše je v njem tudi stremljenje k oni duhovni enoti, ki je zahteva človeške narave. V takih časih se ravno umetnikov, ki so gotovo izrazito občutljivi za vse duhovne vzgone, polasti nemir in vse njihovo prizadevanje se usmeri k tej važni nalogi: najti in dati življenju ali vsaj vsej duhovni tvornosti svojega časa neki skupni značaj ali s stvarnejšo besedo, dati ji stil.

Če tako pogledamo na sodobno iskanje stila, nam postane razumljivo in nekaj velikega se nam pokaže v njem, čeprav bi se nam na prvi pogled hotelo zdeti to iskanje nekaterih sodobnikov skoraj absurdno, ker iščejo novi stil, pa špekulirajo o obliki in o sodobnem predmetu, ne da bi se zavedali, da je osnovno življenjsko čustvo tisto, ki samo iz sebe rodi stil z vsemi njegovimi oblikovnimi in predmetnimi svojstvi. Toda tudi ti blodni iskalci so obsedeni od one velike težnje človeškega duha k skupnosti.

Današnji čas je v svoji duhovnosti izrazilo kaotičen. Danes ni vesoljnih vodilnih idej in ni vesoljnega življenjskega čustva. Stare vodilne ideje izgubljajo poslednjo moč in zadnji vpliv, vsaj v duhovnem življenju sveta, oglašajo se nove, toda katera izmed njih bo obvladala svet in mu dala novo notranjo skupnost? Doslej si ga ni osvojila še nobena. In najbolj prepričevalen izraz tega duhovnega nemira in kaosa je ravno umetnostno prizadevanje, ki je v zadnjih tridesetih letih ustvarilo več izmov kakor morda cela stoletja pred njim. In vsak teh izmov očitno hoče ali je hotel veljati za stil novega časa.

Toda kje je za sodobnega tvorca izhod? Na eni strani trdimo, da vodilnega, vesoljnega življenjskega čustva, ki ustvarja časovne stile, ni, na drugi strani je jasno, da oblikovne špekulacije ne vodijo k ničemur, hkratu pa je nedvoumna potreba njegovega srca in vse njegove narave, — najli ali vsaj za vsako ceno iskati tisto poveljujočo skupnost, ki jo v delih davnih tvorcev občuti in spozna kot slog njihovih dob. Kaj mu je storiti? Kje iskati izhoda iz tega protislovnega položaja, v katerem se je znašel brez krivde in ki je kratkomalo tragičen?

Na prvi pogled je na to bitno vprašanje sodobne umetnosti mogoče odgovoriti samo tako, kakor je nekoč odgovoril Župančič svojemu sobesedniku o podobni stvari, namreč o narodnem elementu v njegovi poeziji. „Pojem, kar čutim in ker sem izšel iz naroda, čutim z njim in zanj.“ Prenešeno v sfero našega razmišljanja bi se to reklo: „Izražam, kar čutim, in ker sem izšel iz časa, čutim z njim in zanj.“ Ta odgovor in njegov nauk sta v bistvu pravilna, toda vsak, tudi najbolj samovoljen in najbolj unanji iskalec lahko upravičeno pristavi: Tudi moj iščoči nagon je iz časa in je zanj, ker ga jasno čutim v sebi. — In razmišljajoči človek se zopet znajde v stari zagati.

Možna je le še ena direktiva. Najburnejši čas iskanja, ki pada v razdobje neposredno po svetovni vojni, je za nami, kakor je za nami tudi nejasnost in zmeda velikih svetovnih dogodkov. Razumite me prav: rekel sem nejasnost velikih dogodkov je za nami, niso pa za nami veliki dogodki, ki se imajo izvršiti v tem stoletju. Le smisel svetovnega dogajanja je danes jasnejši. Človeštvo bije danes ogromen boj za preureditev sveta. Bijo se ogromni socialni boji. Dve socialni volji, dve življenjski volji si stojita nasproti. Kdor si iščeš novega, pravega izraza in z njim novega stila, si dobro in z vso dušo oglej ta velikanski prizor. Sprejmi ga vase. Ne tako, da bi svoje delo nasitil s tendenco tega ali onega tabora. Ne tako, da bi nemočno kazal svoje sočutje do ponižanih in ogoljufanih ali da bi trobil v svet rasistični zanos, ne! Sprejmi vase patos teh dogodkov, sveto voljo sveta in njegovo junaško voljo do čistega, zdravega življenja, brez nezaslišanih krivic in brez polovičarske medlosti. Sprejmi vase odločnost in pogum, ki snujeta v teh bojih, in ogromno življenjsko radost, ki jo kaže stara Evropa v svojem novem preporodu.

V teh dogodkih je novo življenjsko čustvo. Umetnik, ki ga bo obudil v sebi, bo ves iz sedanjega časa in ves zanj, našel bo novi slog, njegova oblika bo zasijala v novi čistosti in njegovo delo ne bo samo izraz osebnosti, marveč tudi izraz, globok in resnično umetnostni izraz tiste velike nove skupnosti, po kateri nas danes žeja in ki kot slutnja tako silovito gospodari v tvornosti vseh iščočih.

J. Vidmar.

Kruh

Ciril Kosmač

Skoraj vsak teden trdno sklenem, da bom „neusmiljeno garal“ ter se po kosilu in večerji z naravnost občudovanja vrednim premagovanjem vračam domov. Doma obujem copate, sedem takoj k mizi in z velikim zagonom natipkam pol strani. Potem se navdušim nad posrečenim odstavkom — in sam ne vem kdaj prekrizam roke na hrbtu ter se začnem sprehajati od stene do stene kakor jetnik v svoji celici. Kadim cigareto za cigareto in „neusmiljeno garam“: pišem novele, povesti in romane, žanjem uspehe in potujem v tujino. Ko preneham s tem sladkim garanjem, je v sobi že večer in na mizi samo polovica popisane strani. Ta usodna navada mi je ostala iz jetniških dni — in kadar se sam pred sabo opravičujem zaradi časa, ki ga tako izgubljam, imenujem te opojne in brezplodne sanjarije „notranje duševno delo“.

Iz takega „neusmiljenega notranjega duševnega dela“ me je vročega in soparnega popoldneva v preteklem tednu iztrgala gospodinja iz sosednje hiše. Zagnala je tak vrišč, da se nisem mogel premagati, da ne bi pomolil glave skozi okno in se pozanimal za vzrok njene svete jeze. Čokata soseda